

*«Справлення людей —
це не померти заради когось,
а вижити за дубо-яку ціну!»*

Юрій Анцеля

Ранок 9 березня 2022 року почався з короткої команди: «Танки в полі!». Висунувши голову зі спального мішка, я глянув ліворуч і побачив довге, біле, наче «лазерне» світло. Це був спалах від розриву танкового снаряда. Упавши на підлогу, я виборсався зі спальника і рвонув до виходу. Услід за мною те саме зробив мій друг Юрій Ворона, з яким ми разом несли бойове чергування до п'ятої ранку. Я машинально подивився на годинник, була 9:01. Ззовні долинали звуки вибухів та шум першого бою.

Вискочивши на поріг, я спершу пригнувся, а потім упав на землю, щоб не стати мішенню. Озирнувся, шукаючи укриття, і побачив, що хлопці, яким я залишив свій ПКМ¹, відійшли з окопу далі. Вони сховались за козирок старого льоху і зайняли менш глибокі окопи, розташовані попереду.

Вирішивши якнайшвидше знайти місце, з якого можна вести бій, а не бути легкою ціллю, я перекоївся і поповз до свого товариша Артема Шеремета, що засів на 11 годин від входу в будинок і на 6 годин проти супротивника. Він мав ПКМ, РПГ-7² та сім «олівців» до нього.

Вибух. Він був такої сили, що мене контузило, і я відчув напад нудоти. Артема поранило в шию. Він заюшився кров'ю і почав кричати, але раптом припинив і захрипів. Я перевернув його на бік, щоб роздивитися рану, але десь зовсім поруч пролунав другий вибух — і лише потім я почув свист снаряда. Діставши аптечку з кишені розвантажувального жилета, я спробував тампонувати рану на шиї побратима, щоб зупинити кровотечу.

На секунду піднявши голову, бачу, як ліворуч чотири танки та машини прикриття ідуть полем на нас. Відтягую Артема за ноги подалі від відкритої місцевості, намагаючись знайти безпечніше місце в навколишньому рельєфі. Артем іще при тямі і хрипить. Я ледве встигаю сказати йому: «Тьомо, тримайся!», аж тут гримить третій вибух — удар припадає на самий козирок льоху. Я щосили втискаюся в землю, затуливши очі

¹ ПКМ — кулемет Калашникова модернізований.

² РПГ-7 — ручний протитанковий гранатомет радянського виробництва, боеприпаси до якого часто називають «олівцями» чи «морковкою».

автоматом, і намагаюся читати «Отче наш». Четвертий вибух стається відразу за третім. Я «від'їжджаю»...

Не знаю, скільки минуло часу, перш ніж я прийшов до тями. Здавалося, що небагато. Опритомнів від моторошного писку у вухах. Обличчя було в крові, кевларовий шолом розірваний з правого боку. Осколки поранили голову, порвали щоку та вибили зуб. Щелепа заніміла, а щоку роздуло. Крові було багато, і я помітив, що вона темно-червона. Ліва рука — посічена уламками, кисть і лікоть пронизував пекучий біль. Мене нудило. Усі дії здавалися уповільненими. Однак я встиг подумки відзначити красу навколишнього світу, дивовижну яскравість сонця... А ще розгледів, як багато техніки навкруги і куди один із танків повертає башту. Як же того дня було гарно довкола! Якби не війна...

Насилу отямившись і усвідомивши, що я живий, спробував оцінити обстановку. Страх і адреналін додавали сил. Згадав про пораненого Артема і підповз до нього. Але повернувши його до себе, побачив моторошну картину — вся права частина голови була залита кров'ю. Перевірив пульс — Артем був мертвий. Той Артем, із яким ми були разом із першого дня, з самого військкомату. Той Артем, який був дівочим коханням моєї сусідки Яни. Той Артем, який мене багато чому навчив. Я роззірнувся, сподіваючись побачити когось із мого взводу, але нікого не залишилося. Біля порога лежало чиясь тіло, в руках якого я розгледів NLAW¹ і поплазував до нього. Писк у вухах наростав і заважав тверезо мислити. Палила сильна спрага. Коли підповз до тіла, не зміг його упізнати. Чоловік лежав на спині. Обличчя молоде, видимих поранень не було.

Я вдивлявся і не міг збагнути, хто переді мною. Мені здалося, що це Ярик.

«Ярику, друже, що з тобою?!»

Марно намагався намацати його пульс. Дістав із підсумка монокуляр, який напередодні мені подарував батько, і підніс його до рота Ярика, — скло не запітніло... Усе відбувалося, наче у сповільненій зйомці. При цьому периферійним зором я бачив рух праворуч — через поле йшли танки. Спробував витягнути NLAW, але руки Ярика ніби задерев'яніли, або ж я надто ослаб. Вирішив повзти в окоп, який готував був під ПКМ. Сповзаючи в окоп, я уткнувся в коробки для стрічки кулемета на 250 набоїв. Їх було вісім, плюс заряджена у ПКМ стрічка. Таким кулемет я залишив рано-вранці для своїх товаришів. Визирнувши з окопу, побачив, що танки наближаються, наводячи стволи гармат на ферму, що була ліворуч від нашого будиночка.

Я не розумів, що мені робити з цим кулеметом проти танків, але з-за колони раптом показався МТ-ЛБ², на броні якого сиділи люди.

¹ NLAW — Next Generation Light Anti-tank Weapon (англ. Легка протитанкова зброя наступного покоління) — переносна протитанкова керована ракета.

² МТ-ЛБ або «мотолига» — багатоцільовий плаваючий бронетранспортер, який використовують для транспортування людей і вантажів, а також як артилерійський тягач.

За «мотолигою» їхала ще одна, і в неї було зручно цілитися. Ще звечора ми з Юрієм «перебили» стрічку і, за порадою мого батька, кожним третім у ній поставили бронебійний патрон. Тож тепер я на адреналіні розрядив усю цю стрічку в «мотолигу», що рухалась на мене. Не знаю, чи вдалося прошити броню машини, але вона різко вильнула, змінила курс із півночі на захід і, подолавши лише кілька метрів, підірвалася на танковій міні. Ствол ПКМ був перегрітий. Спітнілий і втомлений, я спльовував кров в окоп. Наближалися танки. Не було ні часу, ні сенсу вставляти другу стрічку і продовжувати бій, проте бажання залишати противнику трофеї я теж не мав. Притьмом витяг із кулемета затвор із бойком, перекинув коробки в горизонтальне положення і присипав їх землею, як зумів. Тепер головним завданням було вибратися з окопу й тікати.

Я вилазив з окопу, боячись залишити слід — так, як залишає криваву смугу поранений звір. Доповз до будинку, де лежало тіло Ярика, звівся і побіг. Не озирався, не зважав на «стрілкотню». Але пробіг не більше сотні метрів. Сили вивітрилися, відмовляли ноги. Адреналіну було надміру, але, схоже, він уже не діяв. Упавши біля першого електричного стовпа, я розвернувся обличчям туди, звідки прибіг, і поклав автомат поряд, чекаючи смерті. У голові лунала одна думка: «Невже так безглуздо завершиться моє життя?!»

Танк швидко наближався вулицею і був уже метрів за тридцять, його дуло було повернуте на 45° праворуч. Я чекав. Думав, що зараз мене вб'ють. Але ця 40-тонна махіна проїхала повз мене. Я не зрозумів що відбулося: можливо, екіпаж танку не помітив мене з такої близької дистанції, або ж сприйняв за мертвого. У ту мить мені було байдуже, хотілося тільки спати. Однак на початку вулиці виник другий танк зі знаком «Z» і теж почав маневрувати в мій бік. Я мав заледве кілька секунд, щоб ухвалити рішення. Скинув шолом, потім «броню», схопив автомат із приєднаним магазином і, підбігши до паркану з сітки рабиці, що був праворуч від мене, перемахнув через нього, як кішка. Ноги летіли вище голови — стрибнув чітко, як навчав у дитинстві батько долати перешкоди. Приземлився за парканом і, наче людина, що втратила окуляри, пригнувся й почав шарити в пошуках сховку. Заліз би в будь-яку нору, аби тільки нижче земної поверхні. Часу було обмаль, і я поспіхом спустився на три метри вниз від паркана і занурився в перший-ліпший куц багаторічної трави. Опустив голову й застиг. Колона вже увійшла до села.

Почалася зачистка будинків, залящали автомати. Працювали так, ніби робили контрольні постріли. Я розчув, як кричать жінки та виправдовуються чоловіки, до чийх будинків увірвались росіяни. Окупанти шукали мене — щойно окупанти доїжджали до мого бронежилета і шолома, залишених мною, як спішувалися і кидалися шукати мене, нишпорячи у дворах і за парканом. Я переживав за ту родину, чия хата з моєї «неволі» опинилася біля мого спорядження. Було чути, що бій на фермі продовжується. Тривали й вуличні поодинокі перестрілки. До моїх вух долинали

крики і стогін. А над усім цим — брязкіт безлічі гусеничної техніки, що йшла по асфальту за кілька метрів від мене. Я лежав непорушно, втиснувшись в землю долілиць, і тільки спльовував кров. Зачистивши кілька будинків, з усіма наслідками для місцевих мешканців, вони пішли. Прогрімлі берці піхоти, потім проревла решта техніки.

Якоїсь миті я почув тріск, ніби щось горіло неподалік. Долинули уривки розмови. Звуки доносилися, за моїми здогадами, з того місця, де загинули хлопці. Я був певен: рашисти підпалили той будинок, де ми ночували. Годинник показував 9:58. Рівно о 10:00 пішла наступна колона услід за тією, що ввійшла до Лукашівки першою. Росіяни щось викрикували біля наших убитих хлопців. Зачистка була в розпалі, тепер я чітко чув російську мову з типовим акцентом:

— Укропы, мужики в доме есть?

Було чути, як вони виходили з хат, наостанок вигукуючи:

— Найдём, пеняйте на себя! Вам пи...да!

Я лежав нерухомо. Хоча й починалися дрижаки. Так виходив адреналін. До того ж я валявся в багнюці, й волога пробирала тіло. Холод від землі був жахливий. Я зняв рукавиці і поклав їх під пах, сподіваючись, що шкіра і тканина не дадуть холодові проникнути в особливо вразливу зону. На щастя, так і сталося — німецькі тактичні рукавиці цю функцію незле виконали. Я підняв голову і побачив ліворуч серед трави маленький пеньок, сантиметрів тридцять, не вище. Лежати на автоматі ставало дедалі важче, він тиснув затвором у груди і заважав дихати. Я хотів було змінити положення, як раптом почув, що хтось перестрибнув через паркан і почав прочісувати траву. Отже, мене не припиняли шукати. Можливості різко розвернутися і вистрелити не було, тоді я зняв автомат із запобіжника, відтягнувши його трохи вбік і вниз, і приставив ствол до голови. У той момент я був морально готовий до цього — мої хлопці-побратими мертві, і я готовий загинути разом з ними. Жити не хотілося, як і переживати муки бранця. Я розумів наслідки стрільянини по МТ-ЛБ — за тих загиблих мені точно помстяться. Ті, хто мене шукав, перемовлялися — акцент був не російським, але й не кавказьким. Вони наближалися. Я поставив палець на спусковий гачок, налаштувавшись вистрелити собі в голову через нижню щелепу, так, щоб напевно. Чекав моменту, коли на мене наступлять. Серце вистрибувало з грудей. Лежав і молився. Але вони пройшли повз мене і повернулися до паркану! Я ще довго не міг видихнути. Від напруги почали боліти шия та спина. Мене сковував страх. Чув, як вони перелазять через паркан назад і під звуки канонади з ферми йдуть у село. І тоді мені спало на думку: якщо вже я вижив після вибуху танкового снаряда і мене не виявили зараз, можливо, мені ще судилося побачити своїх дітей.

На годиннику було трохи більше ніж пів на одинадцяті. Не встиг я оговтатись від пережитого напруження, як знову почув гудіння техніки. Усе повторилося. Брязкіт гусениць на асфальті, спішування піхоти

з броні, тріск палаючого будинку, скрип хвірток, розмови на підвищених тонах із господарями будинків у пошуку українських військових. Усе це супроводжувалося моторошним писком у вухах (я і зараз його чую, хоч і значно слабше). Боліла щелепа. Ліва рука пекла в ділянці ліктя. Я сподівався, що колона пройде повз мене. Майже так і сталося, тільки хтось із найбільш «відповідальних» дав чергу по траві, але мене не зачепило. Кулі лягли за кілька десятків метрів від мене. Піхота віддалялася, а шум техніки не вщухав. Гусениці шкребли по асфальту, рвали землю.

На початку дванадцятої новий вал техніки приніс і говірку з нетутешнім акцентом, що лунала вже багатоголоссям. Я напружився, очікуючи, що піхота почне прочісувати клаптик цієї багаторічної трави. Десь дорогою прогурчав УРАЛ чи КАМАЗ. Вулиці тут ішли паралельно одна до одної, і між ними лежало старе русло річки. Біля мене залунав гучний і знайомий звук: «виходи» арти. Мене оглушило, вищання у вухах ставало нестерпним. Було лячно. Поміж громом цих пострілів я вловлював ріденьку тріскотню вуличного бою на іншому кінці села та придушення залишків опору на фермі. Арта працювала довго, я не підводив голови і втискався в землю, намагаючись не збожеволіти від болю й ревища.

Пробирав жах. Я розумів, куди летять ці снаряди. Гадаю, на село Количівку, останній форпост перед в'їздом до Чернігова. Стріляли по тих хлопцях, з якими ми нещодавно лежали в одних городах під час танкових дуелей та спроби звільнення села Іванівки. Вони, ймовірно, і не очікували атаки з боку наших позицій. Мене мучило сумління.

Після тривалого обстрілу техніка почала згортатися і в темпі рушила вглиб села. Судячи зі звуків, друга колона пішла кудись у поле на північ, до Количівки. Почав падати сніг. Великий, лапатий. До болю замерзли вуха. Але я боявся ворухитися, щоб не збити природне маскування трави, припорошеної снігом.

У голові роїлося: «Це точно відбувається зі мною?», «Що вони зробили з хлопцями?», «Де мій батько?», «Де моя сім'я?». Молився, щоб дружина з матір'ю встигли вивезти дітей подалі від цього пекла. До реальності мене повернули «вхідні» прильоти. Розриви лягали близько до того місця, де відпрацювала ворожа арта, і наближалися все ближче до мене. Якоїсь миті наблизилися настільки, що один з осколків влучив у той пеньок, за яким я ховався. Такої масованої атаки з боку наших я навіть не очікував і не розумів, звідки ведеться вогонь. Звуки, з якими уламки розтинали повітря, суху траву і гілля дерев, свідчили про смертельну небезпеку, в котрій я опинився. Тепер я молився, щоб арта працювала в іншому квадраті, влучала по ворогах, а якщо й ударить по мені, то щоб не залишитися інвалідом, а загинути миттєво, не видавши себе навіть криком. Коли український снаряд влучив у якусь російську техніку десь на фермі чи в центрі села, мій страх змінився азартом.

Тиша місцевих мешканців, що поховалися у підвалах, адреналін і викликана ним зосередженість зумовили дивне відчуття, яке можна

назвати «рентгеном бою». Я водночас чув свист уламків, чув крики солдатів противника, чув гул техніки — і навіть міг її розпізнати. При цьому я відчував, як пульсують барабанні перетинки, пищать у вухах, мерзнуть пах і ноги від вологої холодної землі, як тане сніг за коміром, біль переповненого сечового міхура, зубний біль пораненої щелепи — і це не рахуючи інших наслідків уламкового поранення.

За характерними воланнями русні я зрозумів, що українські артилеристи влучили в один із танків, а другий окупанти встигли відігнати. У мене з'явився запал, готовність померти, тільки би вбити якомога більше окупантів.

Бої не вщухали. Десь у полях ворожа арта теж кудись «розряджалася». Тепер я думав про батька, якому зараз нічим не можу допомогти, що б з ним не відбувалося. Перебирав варіанти ситуацій. Можливо, це був він, кілька годин тому, у перестрілці, що я чув. Можливо, тато поранений і досі кричить на фермі. Або ж потрапив у полон чи загинув. Але недобре відчуття, що він уже ніколи не вийде з цього села, було твердішим за всі припущення.

Коли дуелі «богів війни» стихли, я почав приходити до тями. Змерз, як цуцик. Далі так лежати не мало сенсу. Я став метикувати, як діяти, і поволі збирався на силі. Долаючи біль і оніміння в пальцях правої руки, повільно дістав із внутрішньої кишені телефон і документи. Боявся виявити себе світлом від екрана, тому зменшив його яскравість до мінімуму. Мережі не було. Перевів телефон у режим польоту і почав видаляти всі діалоги в робочих месенджерах. Потім видалив програми і майже всі фотографії. Залишив лише нейтральні та ще світлини зруйнованого міста, щоб не надто викликати підозри. Телефон вимкнув. Тоді настав час порвати свій військовий документ, де було вказано посаду і стояв відносно свіжий штамп. Далі здер усі нашивки.

У кишені я намацав упаковку з одним пряником. Їсти не дуже хотілося — біль у щелепі був жахливий. Але досвід вже не раз навчав: далі може вже не бути жодного шансу отримати бодай якісь калорії. Тож укинув пряник у рот і повільно розсмоктував впереміш із кров'ю. Порвані документи разом із целофаном від пряника зарив пальцями якнайглибше під пенюк, присипавши землею та гнилим листям.

Вибух. Потім крик. Когось зловили...

Терпіти далі було неможливо, сечовий міхур просто розривався. У мене не залишалося іншого вибору, як сходити «під себе». Насправді це морально важко, і хоча іншого вибору не було, мозок спочатку відмовлявся дати команду «Можна!». Тепло. Пішли секунди єдиної втіхи за весь цей світловий день, — і нехай весь світ зачекає. Після цього я пролежав ще кілька годин, але мене це вже не бентежило. Зрозуміти, де я промок від вологої землі, де від себе самого, а де від розталого снігу, було вже неможливо. За цей час я сховався під себе ще разів зо три. Почало сутеніти. Я звернув увагу, що довкола — повна тиша. Комендантська година?

Лише періодично від ферми долинав крик, там щось продовжувало горіти, а можливо, хтось...

Здається, було близько 19:00. Я наважився виповзти зі свого укриття, задкуючи. Піднявся навколішки й озирнувся. Завмер, прислухався, чи немає якихось сторонніх звуків. Знову глянувши на свій «секрет», зрозумів, що вдруге туди просто не залізу. Трава була не така вже й висока, як я думав, і коли я з неї вибрався, вона повністю лягла. Залишатися тут було неможливо. Але я не міг рухатися — судомою звело обидві ноги, спину та шию до самої потилиці. Грудна клітка, продавлена затвором автомата, не давала мені дихнути. У вухах свистіло. Довго роздумував, що робити з автоматом, але вирішив таки його сховати. Патронів було недостатньо, щоб вступити в бій, і кожен третій — трасер, який мене лише викриє.

Прикидав зброю травою і поповз до паралельної вулиці. Зрозумів, що я у старому руслі річки і чим глибше в нього залізу, тим більше ризикую загрузнути в бруді. Я змінив напрям і поповз ліворуч, до цвинтаря. У цілковитій «комендантській» тиші мене почали видавати своїм тріскотом і шерхотінням пластикові пляшки, надгробні вінки та всіляке похоронне сміття. Я навіть не підозрював, що був настільки близько від кладовища. Працював лівою рукою, але кожен рух обпікав і викликав біль. Видерся вище по старих покривках і якомусь смітті й заліг, щоб розирнутися довкола.

Мені скрізь увижалися силуети російських солдатів. З підвищення, на якому розташовувався цвинтар, було добре видно, що відбувається на фермі, як горить у полях техніка. А ще сарай... Доти я думав, що вони підпалили «наш будинок», насправді ж палав сарай сусіднього. Я був упевнений, що в тилу села буде виставлено пост, тож відповз углиб цвинтаря, щоб спробувати максимально розвідати все довкола. Заліг під туєю, що росла на чийсь могилі.

По інший бік цвинтаря стояла хата. Скидалося на те, що її покинули, і я вирішив сховатися в ній. Обмірковував усілякі варіанти, як діяти найбільш чітко та швидко. Дійшов висновку, що вікно я розкрию, підчепивши штапик ножом, і спробую забратися в будинок. Друге завдання — знайти найбільш непримітну кімнату і зірвати дошки в підлозі. Я знав, що у таких старих хатах під підлогою є повітряний прошарок, і сподівався, що мені цих 50 сантиметрів буде достатньо, щоб просто залягти та не ворухитися. Бажання було одне — відпочити. Але мій план був геть не ідеальним — я не розумів, як покласти ті дошки назад, щоб закрити отвір. До всього, мабуть, і плінтус треба буде повернути у початкове положення. У страху великі очі, тож мені здавалося, що противник мислить так само, як я, або взагалі в режимі «Шерлок Голмс». Думок і планів було багато, але всі якісь непереконливі. Тому через пів години я дійшов висновку, що потрібна підмога. Я потребував людей, які мене сховають і допоможуть